

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE SIBIU

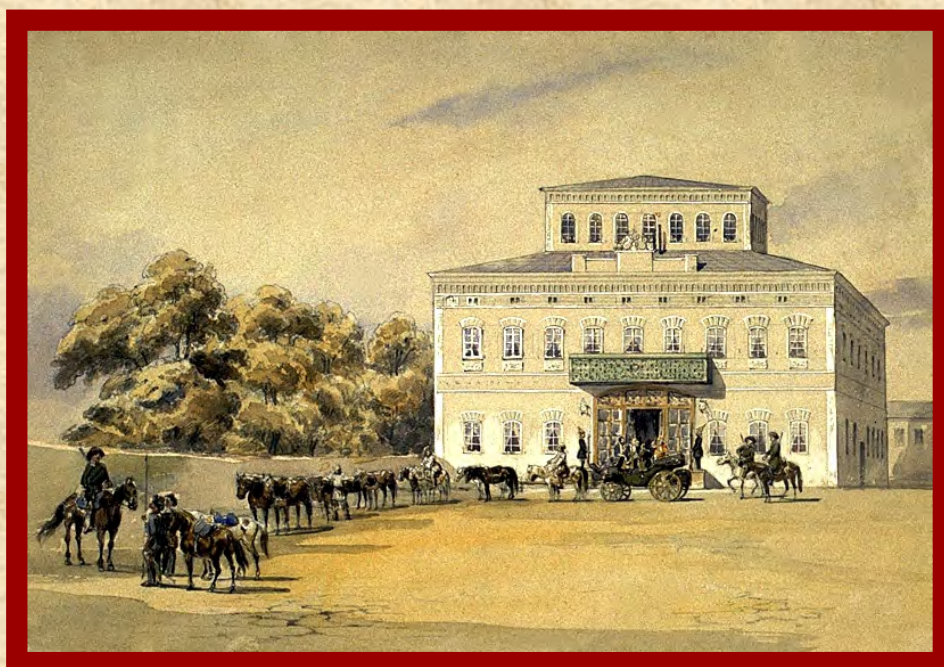

Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior,
a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI)

uefiscdi

Inventare de averi din secolele XVII-XIX

Rezumatele comunicărilor

Sibiu, 26-27 septembrie 2014

INVENTARE DE AVERI NOBILIARE, ORĂȘENEȘTI ȘI ȚĂRĂNEȘTI DIN TRANSILVANIA (SEC. XVII–XVIII)

Inventare domeniiale și viață nobiliară în Transilvania (sec. XVII–XVIII)

AVRAM ANDEA*

Comunicarea vizează surprinderea vieții cotidiene pe baza inventarelor de bunuri nobiliare analizate din perspectiva alimentației, modei vestimentare, amenajării locuinței, divertismentului și modalităților de petrecere a timpului liber.

* Această lucrare a beneficiat de suportul financiar oferit de grantul PN II-ID-PCE-2012-4-0579 „Între public și privat. Practici ale scrisului în Transilvania (sec. XIII–XVII)”, director dr. Susana Andea.

Inventarele unei familii nobiliare ardeleno din secolele XVII–XVIII

ADRIAN MAGINA

Familia nobiliară Macskás de Sânmartin (jud. Cluj) s-a afirmat în cadrul Principatului Transilvaniei în secolele XVI–XVII, când membrii săi au ocupat funcții importante și s-au afirmat ca protectori ai Bisericii Reformate ardeleno. Printre actele păstrate, provenite de la familie, se numără și trei inventare, două din secolul al XVII-lea și unul din veacul următor. Primul dintre inventare provine de la Francisc Macskási (1634), cel de-al doilea de la nepotul său Baltazar, iar ultimul de la cel din urmă reprezentant al familiei (1703). Înscrisurile înregistrează, în general, bunurile imobile, de la banalele ustensile casnice până la haine, bijuterii sau cărți. Cele trei documente redau nu doar averea unei familii din elita ardeleană, ci și un fragment din etosul nobiliar, fapt ce permite investigații asupra aspectelor culturii materiale, spirituale și mentale ale epocii premoderne.

Egodocumente sau documente economice? Averi țărănești în Transilvania secolului al XVIII-lea

LIVIA MAGINA*

Dacă pentru elite sunt relativ cunoscute inventare de averi mobile și imobile, țărănimea a rămas din acest punct de vedere o necunoscută. Informațiile din câteva documente identificate în acest sens pot creiona un tablou al averii țărănești mult mai colorat decât cel promovată în istoriografie, adică al unei țărănime sărăcite, cu datorii,

plătitoare de taxe, lipsită aproape în totalitate de cele necesare traiului. Comunicarea de față își propune să evidențieze situația materială a societății rurale transilvănene în secolul al XVIII-lea, așa cum transpare din unele înscrisuri de epocă: scrisori testimoniale, împărțiri de avere, urbarii sau conscripții. Fie că vorbim de scriere privată ori de actele fiscale ale autorităților administrative, ele redau imaginea complexă a inventarului gospodăriilor țărănești.

*** Această lucrare a beneficiat de suportul financiar oferit de grantul PN II-ID-PCE-2012-4-0579 „Între public și privat. Practici ale scrisului în Transilvania (sec. XIII–XVII)”, director dr. Susana Andea.**

Averea orășenilor în Transilvania premodernă. Surse și posibilități de cercetare

ENIKÓ RÜSZ FOGARASI

Viața urbană în epoca principatului a avut un spectru foarte larg, de la orașele săsești până la târgurile secuiești. Averile orășenilor au fost transferate urmașilor lor prin diverse mecanisme de moștenire. Pe parcursul acestor mecanisme au fost create diverse documente care, la rândul lor, ajută la evaluarea avuției burgheziei premoderne. Doar prin corelarea acestor documente se poate contura averea mai multor familii. Prezentarea acestor surse documentare, cum ar fi scrisorile divisionale, protocoalele juzilor divisionali, procesele verbale ale orașelor, dar și testamentele și inventarele de averi sunt tot atâtea surse a căror analiză asigură creionarea societății premoderne. Cu ocazia acestei comunicări voi încerca să evidențiez cele mai importante aspecte ale documentelor și procedurilor de moștenire.

CULTURA MATERIALĂ REFLECTATĂ ÎN TESTAMENTE

Testamentele – izvor al vieții cotidiene în Transilvania (sec. XIV–XVIII)

SUSANA ANDEA*

Comunicarea urmărește evoluția practicii testamentare de la locurile de adevărare din Transilvania până la autoritățile administrației laice. Se oferă o analiză și valorificare din perspectiva vieții cotidiene.

*** Această lucrare a beneficiat de suportul financiar oferit de grantul PN II-ID-PCE-2012-4-0579 „Între public și privat. Practici ale scrisului în Transilvania (sec. XIII–XVII)”, director dr. Susana Andea.**

***Boierii, averile și testamentele:
cum putem citi „cultural” documente „aride”?***

NICOLAE MIHAI

Considerate documente cu un puternic conținut socio-economic, mărturie a puterii unei elite, dar și a copierii sale, a importanței și a prestigiului scrisului într-o societate orală, dar și a rolului lor pentru delimitarea relației individ-comunitate / Biserică, identitate-memorie, testamentele devin tot mai frecvente în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea și în spațiul românesc al principatelor Valahiei și Moldovei.

Pornind de la documente investigate în arhivele din Craiova, Iași și București, încercăm să propunem o grilă de lectură care să scoată în lumină și aspectele culturale ale averii elitelor (modele cultural religioase, importanța prestigiului, construirea simbolică a numelui în spațiul public).

***„(Nu) haina îl face pe om” –
Îmbrăcămintea și purtătorii ei în Transilvania
în prima jumătate a secolului al XVII-lea***

MÁRIA LUPESCU MAKÓ

Nu haina îl face pe om – spune în zilele noastre proverbul. Mult timp însă veșmântul era cel care îi oferea individualitate persoanei. Odată pierdut costumul, se pierdea și identitatea. Vestimentația este, prin urmare, unul dintre semnele esențiale ale convenției sociale, fiecărei părți din populație atribuindu-i-se un rol și un loc anume, ușor de recunoscut prin formă și culoare. De mai multe generații se recunoaște negustorul după ținuta lui, preotul și călugărul după culoarea tunicii, nobilul după croială și culoare. Îmbrăcămintea constituia deci instrumentul cel mai evident, vădit al reprezentăției externe. Sistemul simbolistic al articolelor de îmbrăcăminte, cu o croială și gamă de culori foarte diferită, de îndată putea fi interpretat de contemporan.

Pentru cercetarea modernă, cunoașterea caracteristicilor specifice ale pieselor de îmbrăcăminte și ale purtării lor poate fi posibilă – într-o măsură considerabilă – doar cu ajutorul izvoarelor scrise și al imaginilor. Prin urmare, comunicarea de față dorește să arate, pe baza unei categorii de izvoare scrise bine definite, cea a testamentelor, care au fost caracteristicile îmbrăcămintei nobiliare în prima jumătate a secolului al XVII-lea și în ce măsură situația politică ori cea economică a influențat moda în Transilvania la vremea respectivă.

Testamentul și inventarul averii vistiernicesei Smaranda Balș (1833/1848)

DAN DUMITRU IACOB*

Testamentul și inventarul averii Smarandei Balș, născută Sturdza (n.1775–†IX.1848) cuprind numeroase și variate informații privitoare la identitatea și averea unui personaj bine-cunoscut în Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea însă despre care, în prezent, nu se știe mare lucru. Pe baza celor două documente – parțial publicate și insuficient cercetate –, și cu ajutorul altor surse inedite sau publicate, am conturat câteva aspecte privitoare la genealogia, biografia, educația și preocupările sociale și culturale ale Smarandei Balș. De asemenea, am analizat proprietățile funciare pe care le deținea testatoarea și soarta acestora, componența averii mobile, organizarea și administrarea gospodăriei boierești, inventarul locuinței, veșmintele, cărțile, obiectele de artă etc. Parcurgerea acestor surse cu caracter juridic și administrativ prin diferite filtre de lectură evidențiază noi aspecte privitoare nu doar la valoarea și funcția economică a unei mari averi boierești, ci și la implicațiile sociale, culturale și simbolice pe care le generează stăpânirea unui asemenea patrimoniu.

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS-UEFISCDI, nr. PN-II-RU-PD-2012-3-0386.

AVERI BOIEREȘTI DIN MOLDOVA (SEC. XVIII–XIX)

Descendența și averea marelui vornic Iordache Ruset

ELENA BEDREAG*

Pornind de la testamentul și catastifele de avere ale marelui vornic Iordache Ruset, lucrarea propusă dorește să surprindă modul în care acest personaj găsește de cuviință să-și orânduiască succesiunea averii și să rezolve conflictele din sânul familiei și cum evoluează lucrurile după trecerea la cele veșnice a vornicului. Din analiza diatei lui Iordache, redactată în noiembrie 1720, reiese că, deși testamentul este perceput de către acesta ca un act solemn, datorie a tuturor creștinilor – căci nu se cade a lăsa omul lucrurile în voia sorții –, documentul în sine face și dovada unui profund sentiment de atașament al vistiernicului față de familie și o preocupare majoră pentru economia căminului și a casei sale. Cine sunt copiii lui Iordache Ruset și care este soarta acestora, ce se întâmplă cu averea acestui personaj după moartea sa ar fi câteva dintre întrebările la care textul propus aici își dorește să găsească răspunsuri.

* Studiu elaborat în cadrul proiectului „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, POSTDRU 159/1.5/S/137832.

Veniturile și cheltuielile casei marelui vistiernic Toader Palade în anii 1748–1751

MIHAI MÎRZA*

La mijlocul secolului al XVIII-lea, marele vistiernic Toader Palade era unul dintre boierii cei mai bogați și mai respectați din Moldova. Avera acestuia poate fi reconstituită pe baza inventarelor de avere și a catastifelor, sămilor și izvoadelor de venituri și cheltuieli întocmite de slujitorii casei sale. O parte dintre aceste documente s-au păstrat și pot fi consultate în colecțiile Arhivelor Naționale din Iași. În cuprinsul lor întâlnim date interesante cu privire la sursele de venit ale acestui boier, modalitatea de administrare a moșiilor, organizarea curții boierești, elemente de viață cotidiană specifice familiilor din înalta societate moldovenească de la mijlocul secolului al XVIII-lea, prețurile și tarifele practicate în acei ani etc. Boierul obține venituri substanțiale din activitatea sa de dregător al domniei, exploatarea moșiilor și viilor, comerțul cu animale, miere, băuturi alcoolice sau închirierea unor spații comerciale. De asemenea, boierul cheltuiește sume considerabile de bani pentru achiziționarea ori confecționarea unor articole vestimentare de lux, plata simbriilor la slujitori, aprovizionarea casei sale din Iași, reparațiile curente ale unor clădiri, milostenii, produse „doftoricești”. Deși avea venituri impresionante, marele vistiernic Toader Palade era într-o permanentă căutare de bani, motiv pentru care recurgea adesea la împrumuturi, creditorii săi fiind în mod curent negustorii turci din Iași sau dascălul Theodosie.

* Comunicarea a fost redactată cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

Registrul averii lui Matei Cantacuzino din anul 1792

VALENTIN CONSTANTINOV

Matei Cantacuzino apare în actele epocii încă la începutul ultimului sfert al secolului al XVIII-lea, când, în calitate de vel comis, primește permisiunea de la domnul țării să-și ia veniturile de pe „comeșia cea mare” pe niște crâșme din Iași. Alături de alți boieri moldoveni este numit epitrop al școlilor din Moldova și, în luna decembrie 1776, epitrop al Mănăstirii și spitalului Sfântul Spiridon.

În anul 1792, Matei Cantacuzino împreună cu familia sa primește statutul de supus rus. Ca urmare a acestei situații a trebuit să-și vândă toate moșiile din Moldova și să plece spre noul loc de trai. Așa cum prevedeau tratatele dintre cele două imperii, rus și otoman, în cazul în care un moldovean ar fi dorit să treacă cu traiul în Rusia el trebuia să-și vândă moșiile din Moldova. După ce Matei

Cantacuzino s-a decis să se mute în Rusia, în întreaga Țară a Moldovei a fost declanșată procedura de vânzare a averii imobile a fostului demnitar moldovean. Din registrul de averi al lui Matei Cantacuzino rezultă că în acele timpuri era unul dintre cei mai bogați oameni din Moldova.

Registrul a fost elaborat în anul vânzării moșiilor și altor bunuri, 1792, în el fiind însemnate sumele încasate. Astfel, în total pentru moșii întregi, părți de moșii, vii, mori, cârciumi și dughene, precum și alte lucruri și bunuri, a fost încasată suma de 307.704 lei și 50 de bani. Interesantă este și lista cheltuielilor pentru bunuri și servicii prestate, de unde nu lipsesc: banii cheltuiți pentru leacuri, pentru vânzarea unor blănuri, pentru întreținerea unui învățător, pentru haina din blănuri a Mariuței, cheltuielile de drum pentru călătoria lui Matei Cantacuzino la Kiev, pentru o caretă, bani pentru croitor, cizme, cămăși, copertarea cărților, tutun și multe altele, în total cheltuielile ridicându-se la suma de 307.704 lei și 105 bani.

Averea cavalerului și consilierului de curte Constantin Balș la 1848

CORINA CIMPOEȘU

Informații importante despre ramura de la Dumbrăveni a familiei Balș se păstrează în Fondul Comisiei Epitropicești deținut de Arhivele Naționale din Iași. Acestea încep să se adune la moartea lui Constantin Balș, în 1848, când, potrivit regulilor vremii, se formează o epitropie care urma să gestioneze averea rămasă până la majoratul fiului său minor, Dimitrie.

Dosarul conține o copie a testamentului lui Constantin Balș, catagrafia averii mobile și imobile a acestuia, o catagrafie a bunurilor păstrate la viile de la Copou, vânzări la vel-mezat a unor animale, mai ales cai sau vite, corespondența dintre Comisia Epitropicească și membrii epitropiei, în mod special cu Eudoxiu Hurmuzache, sau cu Tribunalul din Botoșani.

Parcurgând aceste documente pătrundem în universul de viață de mult apus al unei mari familii boierești. Aflăm amănunte legate de genealogia familiei și despre relațiile dintre membrii acesteia. Averea familiei este amănunțit descrisă și evaluată. Catagrafia ne facilitează o recompunere a curților boierești de la Dumbrăveni, a tipicului arhaic de organizare a acestora cât și a achizițiilor moderne, mai ales cele privitoare la arhitectură. Sunt apoi enumerate bunurile deținute, precum diversele piese de mobilier, colecția de artă, biblioteca, numărul impresionant de cristaluri și porțelanuri, toate arătând pașii importanți făcuți spre modernizarea modului de trai după modelul aristocrațiilor europene. Inventarele înregistrează și caii hergheliei, animale de tot felul, stupii, cantitățile de produse agricole și nutreț aflate în depozite sau suprafețele de terenuri cultivate în primăvara anului 1848. De asemenea, înțelegem modul de trai al familiei în jurul căreia se desfășurau numeroase activități economice.

Din corespondența aflată în dosar aflăm amănunte privind atmosfera politică a timpului, cum ar fi intrarea trupelor rusești în Moldova, în 1848, și rechizițiile făcute de acestea, dar și amănunte privind modul de gândire a timpului, mentalitățile vremii.

Dosarul conține multe date privind agricultura și creșterea animalelor, pornind de la soiurile de plante și suprafețele pe care acestea erau cultivate și ajungând la numărul animalelor crescute și la prețurile cu care acestea se vindeau.

Puse la un loc, toate acestea devin o importantă mărturie despre istoria Moldovei de la mijlocul secolului al XIX-lea.

AVERI BOIEREȘTI DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (SEC. XVIII–XIX)

Averea unei descendente brâncovenești: Maria Ruset Argetoianu

GHEORGHE LAZĂR*

Cu o ascendență ilustră – pe linia tatălui, Nicolae Ruset, descindea din neamul boierilor Ruseteschi, iar pe cea a mamei, Ancuța, din puternica familie a domnului Constantin Brâncoveanu –, Maria Argetoianu lăsa în momentul morții sale, în anul 1744, o avere impresionantă, ce va fi moștenită (în cea mai mare parte) de singurul descendent pe care l-a avut, Nicolae Argetoianu (rezultat din căsătoria cu serdarul Constantin Argetoianu) și cel de-al treilea soț, Iordache serdarul.

Date interesante privind averea mobilă deținută de această nepoată de domn ne sunt oferite de două documente întocmite (cel mai probabil de către slujitori ai familiei Brâncoveanu) la scurt timp după trecerea ei la cele veșnice: un catastif, datat 3 iunie 1744, în care erau consemnate bunurile din casele din București, precum și un inventar cu bijuteriile moștenite de fiul său și supuse evaluării unuia dintre cei mai cunoscuți negustori ai vremii, Hagi Chiriac. Chiar dacă suntem conștienți că cele două documente ce stau la baza analizei noastre nu au consemnat decât într-o manieră parțială bunurile ce constituiau averea Mariei – de exemplu, în reședința bucureșteană, potrivit primului catastif, se aflau 6 lăzi pecetluite de rudele defunctei și al căror conținut nu ne este cunoscut, la care am mai putea adăuga și bunurile din casa de la Craiova, unde locuise o perioadă de timp –, ele ne oferă totuși importante detalii nu numai despre nivelul de bunăstare economică a acestei jupâne (și a familiei ei, în mod indirect) cu ascendență domnească, dar și în ceea ce privește gusturile, comportamentul și formele de sociabilitate specifice unei părți însemnate a elitei sociale din Țara Românească în zorii modernității.

* Acest studiu a fost realizat în cadrul unui grant al Autorității Naționale Pentru Cercetare Științifică din România (ANCS), CNCS - UEFISCDI, proiect numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-0562.

Cum se chiverniseau moșile. Condica de socoteli a armășelului Ioan Buzeșel de la Fundata (1800–1828)

CONSTANȚA VINTILĂ-GHIȚULESCU*

Condica de socoteli a armașului Ioan Buzeșel, căsătorit cu Sultana Fundățeanu, este încă inedită și se păstrează la Arhivele Naționale ale României, București. Pe 300 de pagini de manuscris și de-a lungul a trei decenii, Ioan Buzeșel notează cheltuieli, venituri, angajări de slugi, simbrie, starea de sănătate a șeptelului, amenajări la casă, cumpărături diverse, gestionarea vinului de prin vii sau a rachiului de prin livezi. În centrul acestei condici se află moșia primită de zestre, Fundata, din județul Buzău.

Proiectul nostru își propune să analizeze această condică din perspectiva chivernisirii unei moșii, dar să insiste și asupra importanței catagrafiilor, de orice fel, în scrierea istoriei sociale.

*** Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS-UEFISCDI, nr. PN-II-ID-PCE-2012-4-0079.**

Moșile boierești în formularele primului recensământ general al Țării Românești (1838)

BOGDAN MATEESCU*

Demersul de față este unul cantitativ și își propune o analiză statistică a trăsăturilor moșiilor boierești așa cum sunt ele reflectate în materialul păstrat de la Recensământul General din 1838. În iarna anului 1837, Departamentul Dinlăuntru al Valahiei dispune începerea lucrărilor primului recensământ general din istoria țării. Operațiunile au presupus completarea a 6 tipuri de formulare, unul de populație (completate în intervalul noiembrie 1837 – august 1838) și cinci de moșii (recenzate în cursul anului anilor 1838–1840). Studiul nostru urmărește valorificarea celor din urmă. Dacă tablele (formularele) de populație, păstrate într-un volum impresionant, sunt astăzi cunoscute iar cifrele centralizate extrase din ele au fost publicate încă din 1842, tablele de moșii au rămas una din necunoscutele istoriografiei românești. Dispersate prin Arhivele Centrale și județene, nepublicate și necercetate, ele pot oferi o perspectivă inedită asupra obiectului recenzat, pe care vom încerca să-l privim din perspectiva averilor boierești.

Mai exact, dorim să analizăm statistic următoarele informații, fie extrase direct din formulare, fie reconstituite pe baza datelor brute oferite: suprafața moșiei, suprafața pădurii de pe moșie, numărul și tipul instalațiilor tehnice și al stabilimentelor prezente pe moșie (mori, făcaie, joagăre, hanuri, cârciumi). Casele boierești pot constitui o ramură separată de analiză. În acest caz, formularele oferă informații precum: tipul de material de construcție, numărul de etaje, numărul de camere, împrejmuirea curții (din gard de nuiele sau de zid).

De asemenea, studiul urmărește să exploreze o eventuală corelație între valorile tuturor acestor elemente și rangul proprietarului moșiei, dar și o comparație cu moșii ale altor tipuri de proprietari – mănăstiri, Mitropolie, Episcopii, alte așezăminte, moșnenești, mixte.

Din păcate, materialul păstrat de la aceste lucrări de recenzare este mult mai puțin decât cel pentru populație. Au fost identificate până acum registre pentru doar 7 plase, din care 5 au fost transcrise și în prezent se pregătește armonizarea datelor pentru analiză. Dacă timpul va permite, se va întreprinde acoperirea întregului material păstrat.

*** Cercetare parțial finanțată prin proiectul „MINERVA - Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S137832, proiect cofinanțat din Fondul Social prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.**

Averea și moștenirea unui boier, Mihalache Racoviță (1783–1857)

NICOLETA ROMAN

Alăturându-se unor alte importante nume boierești ale vremii, care avuseseră un impact asupra devenirii societății din Țara Românească (Filipescu, Oteteleşanu, Bibescu, Știrbei, Ghica), și familia Racoviță s-a găsit implicată în diverse acțiuni sociale și politice. Înainte de a fi mare vornic (1852), Mihalache Racoviță fusese în Divan în calitate de logofăt al Țării de Sus (1836), iar înrudirea sa – departe de a fi cea cu o Suțu, după cum arată Octav Lecca în lucrarea sa, permițând o confuzie cu marele spătar cu același nume din Moldova – arată împământinirea unei familii cu rădăcini fanariote. Căsătorit cu Ana Radu Golescu, a păstrat aceeași politică matrimonială existentă și la fratele și sora sa, Dimitrie, respectiv Despa, intrați în familiile Filipescu și Slătineanu. La moartea sa, în 1857, marele vornic lăsa în urmă o avere semnificativă, catagrafiată imediat pentru a vedea în ce consta moștenirea copiilor săi: Alexandru, Constantin și Ana. Obșteasca Epitropie, for al statului în această chestiune, a instituit o supraveghere administrativă, menținută până spre jumătatea deceniului șase al veacului al XIX-lea, înregistrând veniturile și cheltuielile casei, dar și măsurile întreprinse în beneficiul nevârstnicei Ana. Față de alte case boierești urmărite de noi din această perspectivă a asistenței (Oteteleşanu, Filipescu), care în viitor se va extinde pentru a surprinde resorturile interacțiunii între puterea deținută de o elită și voința statului și a legii, există diferențe față de cazul Racoviță. Nu este vorba nici de contestarea unei moșteniri (Filipescu), nici de un patrimoniu complet administrat de stat prin instituțiile sale (Oteteleşanu), ci de o conlucrare între reprezentanții familiei (cei doi frați) și acesta din urmă. Cu alte cuvinte, ceea ce rămânea nu era numai o avere, dar și o responsabilitate familială, încontinuu reamintită.

AVERILE COMUNITĂȚII SĂSEȘTI

„Domestica und Pretiosen”.

Inventarul din 1803 al locuințelor baronului Samuel von Brukenthal

DANIELA DÂMBOIU

Voluminosul *Inventar privind Lăsământul Baronului Samuel von Brukenthal* (Manuscris în Biblioteca Brukenthal, nr. inv. MS. 89), întocmit între 23 iunie – 29 august 1803, cuprinde inventarul „casei din oraș” (*das Haus in der Stadt / der „Pallais”*) – situată în Piața Mare, apoi al „casei din grădină” (*das Gartenhaus, vor dem Heltauer Thor*) – lângă Poarta Cisdădiei, în afara zidului cetății, iar în final, al reședinței de la Avrig (*das Gebäudes in Freck / das Frecker Gebäude in Gartens*). Cu excepția câtorva piese de mobilier care se mai păstrează în Palat, obiectele enumerate în aceste liste au fost preluate de diferiți membri ai familiei, iar o parte din bijuterii (alături de vinurile de colecție, caii de călărie sau de tracțiune etc. au fost vândute – după cum se prevedea în preambulul testamentului, pentru a se forma capitalul de 36.000 Rfl. necesar întreținerii Palatului și a colecțiilor), pierzându-li-se astfel urma. Trecerea dintr-o sală într-alta ne este remarcată în inventar prin denumirea încăperii respective, ceea ce ne dezvăluie destinația pe rând a sălilor de la etajul I și ulterior, a celor de la parterul Palatului.

Dacă Galeria de artă, Biblioteca și Grădina paradisiacă a fostului guvernator au atras și trezesc în continuare interesul multor cercetători, istorici și critici de artă, este mai puțin cunoscută preocuparea sa pentru achiziționarea de „obiecte prețioase” din aur și argint, mobilier, porțelanuri fine etc. Urmărind acest scop în studiul documentelor de arhivă ale caselor familiei Brukenthal, putem să reconstituim spațiul privat al baronului, atmosfera familiară a interioarelor prin care își purta pașii, printre numeroase și variate obiecte decorative sau pur uzuale.

*Testamentul lui Jenny Schmidt (1842–1913),
un exemplu de preocupare pentru binele comunității*

GUDRUN-LIANE ITTU

De-a lungul secolelor, sașii au dezvoltat un puternic spirit al apartenenței la comunitate, sentiment cultivat și încurajat de Biserica luterană, căreia îi aparțineau în marea lor majoritate. Fenomenul a fost favorizat și de faptul că învățământul lor de toate gradele a fost confesional, biserica patronând, de asemenea, numeroase asociații și societăți, de la cele științifice la cele cu scop caritabil. Astfel, a face donații sau a testa bunuri în folosul bisericii, respectiv al comunității, era o practică

curentă. Cel mai celebru și mediatizat testament a fost cel al baronului Samuel von Brukenthal, care s-a constituit în exemplu pentru generațiile viitoare, care au contribuit la bunăstarea și mărirea averii comunitare.

Lucrarea prezintă testamentul redactat, în 1909, de către Jenny Schmidt (1842–1913), o doamnă înstărită din Sibiu. Documentul se păstrează (în copie) la Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C. A. din România. În conformitate cu dispozițiile acestuia, averea testatoarei devenea „Fundatia Jenny Schmidt”, iar din dobânzi trebuia co-finanțată activitatea a numeroase instituții, asociații și societăți. Parcurgând textul documentului, impresionează „viziunea istorică” a doamnei Jenny Schmidt, care se gândea la dezvoltarea fundației sale pe sute de ani. Utopia a fost spulberată de cele două războaie mondiale care au urmat. Muzeul Brukenthal, care s-a numărat printre instituțiile care au beneficiat de dispozițiile testamentului, păstrează în Galeria de artă națională trei portrete donate de Jenny Schmidt, respectiv al ei, al fiului ei precum și al primului ei soț, toate realizate de cunoscutul pictor Carl Dörschlag.

Memorie și patrimoniu. Inventarul bisericii evanghelice din Cisnădie

MARIA CRÎNGACI ȚIPLIC, COSMIN IGNAT*

Deși o mare parte din bisericile medievale săsești din Transilvania dețin un patrimoniu valoros, fie el mobil sau imobil, literatura de specialitate din România a pus accentul în special pe descrierea evoluției arhitecturale și artistice a monumentului în sine sau a dezvoltat teme de cercetare pe anumite tipuri de obiecte religioase sau piese de mobilier foarte valoroase din cadrul unei biserici, precum anumite obiecte liturgice medievale, altare medievale sau baroce, orgi, pietre funerare etc. și a tratat mai puțin patrimoniul unei biserici în întregul său.

Scopul acestui studiu este de a reconstitui *averea mobilă și imobilă a bisericii parohiale din Cisnădioara din Evul Mediu până în zilele noastre* și, în final, de a oferi prin acest studiu de caz o nouă metodă de analiză a unui monument ecleziastic luând în evidență atât arhitectura și plastica sa, fastuozitatea altarului / altarelor, obiectele religioase (de la vase sau veșminte liturgice până la cărți religioase, acolo unde se mai păstrează), cât și posesiunile sale, fie ele imobile sau posesiuni latifundiare, care, toate la un loc, pot indica dimensiunea reală a edificiului religios, atât ca funcționalitate, cât și ca imagine sau importanță în cadrul comunității.

* Cercetare finanțată prin proiectul CNCS PN-II-ID-PCE-2011-3-0744: „South Transylvanian Medieval Monuments: Past, Present, Future. Between Archaeology, History and 3D Modelling”, finanțat prin Planul Național de Cercetare, Dezvoltare și Inovare 2007-2013, Programul Idei, Subprogramul Cercetare Exploratorie înregistrat la UEFISCDI cu numărul 193/5.10.2011.

PATRIMONII INSTITUȚIONALE

Catastife de avere ale mănăstirilor Precista din Roman și Proorocul Samoil din Focșani (jumătatea secolului al XVIII-lea)

MARIUS CHELCU*

Nu doar în timpurile moderne, cu prilejul secularizării averilor bisericești, ci de la începuturile Creștinismului, atunci când s-a discutat despre averea bisericească s-a invocat adesea nepotrivirea existenței acesteia și îndemnul de a „nu aduna comori pe pământ”. De aici și dificultățile ce au apărut, atât în argumentarea rostului existenței averii bisericești, cât și a structurii acesteia. În privința alcătuirii, pornind de la textele canonice și de la legiurile împăraților bizantini, s-a ajuns la concluzia că averea bisericii se compune din toate acele lucruri *res ecclesiasticae*, de care are nevoie Biserica pentru existența ei instituțională și pentru a nu fi împiedicată în atingerea scopului ei religios și social. Iar împărțirea lucrurilor care, însumate, alcătuiesc averea bisericească s-a făcut în general în două categorii: lucruri sfinte, hotărâte exclusiv pentru serviciul divin, și lucruri care servesc pentru acoperirea cheltuielilor serviciului divin, pentru întreținerea clericilor și pentru toate acele scopuri care stau în legătură directă cu menirea generală a bisericii. Dreptul bisericii de a poseda averi s-a întemeiat pe textul Scripturii, pe unul din îndemnurile Mântuitorului „de a împărți totul cu aproapele”. S-a afirmat că, în lipsa bunurilor materiale, Biserica nu și-ar fi putut îndeplini rolul de odihnitoare a celor osteniți și însetați și n-ar fi putut valorifica virtutea „milei” creștine. Așadar, Biserica privită ca organism social, pentru a satisface trebuințele serviciului divin creștinesc, a avut nevoie și de bunuri pământești ca să-și întrețină slujitorii și să sprijine pe cei care au nevoie de ajutorul ei. Susținerea acordată celor aflați în suferință a reprezentat în fapt cea mai puternică justificare a agonisirii averilor, căci ocrotirea săracilor, bolnavilor, văduvelor, orfanilor a îndreptat Biserica spre împlinirea unuia dintre cele dintâi scopuri ale ei.

Bisericele Adormirea Precistei din Roman și Sfântul Samoil din Focșani sunt două așezăminte întemeiate la jumătatea secolului al XVIII-lea, în domnia lui Constantin Racoviță. Menirea celor două fundații, încă din primii ani ai existenței lor, a fost aceea a ajutorării și ocrotirii săracilor și bolnavilor. Cercetarea noastră pornește de la conținutul unor catastife de avere ale celor două mănăstiri, întocmite în anul 1765 și care se păstrează la Arhivele Naționale Iași. Alături de înzestrările de care au beneficiat cele două fundații, necesare împlinirii scopului pentru care au fost întemeiate, vom reconstitui contextul mai larg în care au apărut cele două așezăminte.

* Cercetarea realizată în cadrul proiectului „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832.

Patrimoniul școlar din Moldova între dezideratele epocii și realitate (1832–1862)

SUZANA IULIANA BODALE

Dezvoltarea rețelei școlare din Moldova s-a făcut treptat, din nevoile comunităților locale care au dorit să creeze un cadru de răspândire a cunoștințelor către copii. În timp, autoritățile statului observă necesitatea de a norma această activitate, cu scopul de a o omogeniza, dar și de a crea facilități în ceea ce privește dezvoltarea ei. Astfel, personalități ale epocii, precum Dimitrie Gusti sau Gheorghe Săulescu, se ocupă, prin funcțiile importante în care au fost investiți, de reglementarea învățământului la est de Carpați, prin crearea unui sistem care îmbină, în special, realități franceze și prusace. Din păcate, însă, chiar dacă normele erau generoase și în acord cu spiritul vremii, în ceea ce privește dotările existente în școli, acestea au respectat doar într-o măsură foarte mică cele impuse de cadrul legal. Practic, folosind în primul rând documente inedite, studiul de față își propune să analizeze cauzele acestei situații, dar și să reconstituie, în măsura posibilului, din ce era alcătuit patrimoniul școlar și cum au evoluat dotările specifice până la unificarea deplină.

Catagrafia averii spitalului din târgul Hârlău

SORIN GRIGORUȚĂ*

Ctitorie a Pulheriei Ghica și a soțului său Iorgu, spitalul din târgul Hârlău a fost finalizat în luna iulie a anului 1858, iar din dorința mării logofetese el a fost pus sub administrarea Epitropiei Generale a Casei Spitalelor Sfântul Spiridon. Premergător acestei integrări, Epitropia a trimis pe revizorul Ioan Niculau pentru a efectua inventarul camerelor așezământului și al tuturor obiectelor cu care acesta fusese înzestrat de fondatorii săi. Documentul rezultat în urma acestui inventar, *Catagrafie Ospitalului din târgu Hârlăului* (9 f.), păstrat în Colecția Documente a Serviciului Județean Iași al Arhivelor Naționale, va face subiectul acestui studiu. Catagrafia prezintă în detaliu dispunerea camerelor în cadrul spitalului, destinația lor, precum și articolele de mobilier din interiorul fiecărei încăperi. Sunt enumerate de asemenea obiectele și cărțile de cult ce se găseau în paraclisul cu hramul Sf. Treime și Sf. Mucenic Pantelimon, precum și toate articolele vestimentare și obiectele ce urmau a fi folosite pentru asigurarea hranei și a tratamentului suferinzilor.

Informațiilor păstrate în astfel de catagrafii aduc o lumină nouă asupra istoriei spitalului ca instituție de îngrijire medicală în Moldova la jumătatea veacului al XIX-lea, dar și asupra rolului filantropiei boierimii moldave în fondarea și înzestrarea unor astfel de așezăminte.

*** Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).**

AVERI ACUMULATE, AVERI EVALUATE ȘI AVERI AMENINȚATE

Câteva considerații privitoare la prețuri reflectate în inventarele de avere din Țara Moldovei (secolele XVI–XVIII)

ARCADIE BODALE*

Inventarele de avere ale marilor familii boierești și ale mănăstirilor din Țările Române (catastihuri de venituri și cheltuieli, inventare ale bunurilor furate, foi de zestre etc.) conțin informații importante despre mărimea prețurilor din Evul Mediu românesc. Dat fiind faptul că puține izvoare de acest fel au ajuns până la noi, ele nu surprind evoluția prețurilor dintr-o perioadă anume, ci doar situații caracteristice unui timp și spațiu bine delimitat. Ca atare, este necesară coroborarea acestor izvoare cu informațiile oferite de documentele diplomatice și de sursele narrative pentru a se reconstitui dinamica prețurilor din spațiul românesc.

* Comunicare realizată în cadrul proiectului finanțat de Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI), proiect numărul: PN-II-RU-PD-2012-3-0171.

Avere furată, făptuitori și pedepse în Moldova (secolul XVII-prima jumătate a secolului al XVIII-lea)

CĂTĂLINA CHELCU*

Perioada la care ne referim face ca documentele analizate de noi să nu conțină inventare propriu-zise, ci acte întocmite pe parcursul cercetării furtului și pedepsirii făptuitorilor. Aceste documente sunt plângeri adresate de către victimă domnului sau slujitorilor acestuia sau acte emise de către autoritatea judiciară în urma investigării faptei penale. Alături de condițiile în care a fost comis furtul sunt amintite și bunurile ce au făcut obiectul acestuia, uneori chiar sub forma unei înșiruii. Bunurile furate ce constituiau componente ale averii celui păgubit puteau fi vite, stupi, bani, obiecte bisericești. Judecățile pentru astfel de fapte penale se făceau pentru pedepsirea învinutului care și-a însușit, din diverse motive, elemente ale patrimoniului celui păgubit, ceea ce nu exclude utilitatea unei evidențe a acestora.

* Comunicare susținută în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCIS-UEFISCDI, PN-II- RU-PD-2012-3-0417.

Averea elitelor economice din județul Neamț din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reflectată în documentele de arhivă

DANIEL PAVĂL

Istoria elitelor locale ale României moderne este istoria unui subiect care încă nu există. Preocupată aproape exclusiv de problemele politice (analizate din perspectiva ideologiei naționale) sau sociale (abordate însă deseori de pe diverse poziții ideologice), istoriografia autohtonă a neglijat cu obstinație să trateze, fie și sumar, mediul antreprenorial românesc. În felul acesta ne-am trezit în situația de nu putea avea o imagine realistă asupra profilului întreprinzătorului din spațiul românesc în secolele XIX și XX, și nici de a putea răspunde la o întrebare simplă: cine au fost actorii cei mai dinamici din sfera mediului de afaceri, cei care de fapt au fost agenții cei mai activi ai modernizării României ante și interbelice?

În vederea remedierii acestei situații inconfortabile, considerăm că un bun început l-ar constitui publicarea unor documente de arhivă, inedite, care să reflecte prin conținutul lor modul în care acești oameni au reușit să-și constituie averile lor (unele dintre ele impresionante), cât și detalierea efectivă a acestora.

Studiul de față încearcă să răspundă acestui comandament, aducând în circuitul științific o serie de documente de arhivă ce reflectă averea pe care au reușit să și-o constituie două personalități marcante din județul Neamț, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ce proveneau din medii sociale diferite.

LISTA PARTICIPANȚILOR

- **Avram ANDEA**, profesor universitar, dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca,
- **Susana ANDEA**, cercetător științific I, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca (eandear@yahoo.co.uk),
- **Elena BEDREAG**, cercetător științific, dr., Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București (ebedreag@gmail.com),
- **Arcadie BODALE**, arhivist (inspector superior), dr., Arhivele Naționale Iași (abodale@yahoo.com),
- **Suzana Iuliana BODALE**, arhivist (inspector superior), dr., Arhivele Naționale Iași (sbodale@yahoo.com),
- **Marius CHELCU**, cercetător științific III, dr., Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași (mariuschelcu@yahoo.com),
- **Cătălina CHELCU**, cercetător științific III, dr., Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași (catachelcu@yahoo.com),
- **Corina CIMPOEȘU**, muzeograf, dr., Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, Muzeul de Artă Iași (cimpoesu.corina@yahoo.com),
- **Valentin CONSTANTINOV**, cercetător științific coordonator, dr., Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău (valentconstant@yahoo.fr),
- **Maria CRÎNGACI ȚIPLIC**, cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu (cringaci27@yahoo.com),
- **Daniela DÂMBOIU**, muzeograf, dr., Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, dana.damboiu@brukenthalmuseum.ro,
- **Sorin GRIGORUȚĂ**, asistent cercetare, doctorand al Universității „Al. I. Cuza” Iași, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” Iași (sorin.grigoruta@yahoo.com),
- **Dan Dumitru IACOB**, cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu, iacob@icsusib.ro,
- **Cosmin IGNAT**, cercetător postdoc., dr., Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, (cosmin.ignat@ulbsibiu.ro),
- **Gudrun-Liane ITTU**, cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu (gudrunittu@yahoo.de),
- **Gheorghe LAZĂR**, cercetător științific I, dr., Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București (georgelaz2001@yahoo.fr),

- **Mária LUPESCU MAKÓ**, lector, dr., Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Departamentul de Istorie în Limba Maghiară, Cluj-Napoca (marialupescu@yahoo.com),
- **Adrian MAGINA**, cercetător științific III, dr., Muzeul Banatului Montan, Reșița,
- **Livia MAGINA**, cercetător științific III, dr., Muzeul Banatului Montan, Reșița (liviamagina@yahoo.com),
- **Bogdan MATEESCU**, doctorand, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București (bogdanmateescup2@gmail.com),
- **Nicolae MIHAI**, cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova (nicom48@gmail.com),
- **Mihai MÎRZA**, arhivist, dr., Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, Iași (email: mihai_mrz@yahoo.com),
- **Daniel PAVĂL**, arhivist, dr., Serviciul Județean Neamț al Arhivelor Naționale, Piatra Neamț (danielmonah@yahoo.com),
- **Nicoleta ROMAN**, cercetător științific, dr., Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București (nicoleta.roman@gmail.com) ,
- **Enikő RÜSZ FOGARASI**, profesor universitar, dr., Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca, (enikorf@gmail.com),
- **Constanța VINTILĂ-GHIȚULESCU**, cercetător științific II, dr., Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București (cghitulescu@gmail.com).

UEFISCDI

Manifestare finanțată de Ministerul Educației Naționale prin Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI), proiect numărul PN-II-RU-PD-2012-3-0386 (director Dan Dumitru Iacob), și realizată cu sprijinul Academiei Române – Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu.

COMITETUL DE ORGANIZARE:

**Prof. univ. dr. PAUL NIEDERMAIER
CS III, dr. DAN DUMITRU IACOB
CSI, dr. VASILE CIOBANU**

Secretariat:

**ADINA POPA
MIOARA-CORINA HOPÂRTEAN**

CONTACT:

**Institutul de Cercetări Socio-Umane
Bulevardul Victoriei, 40
Sibiu, 550024
Telefon: 0269 212604
Email: iacob@icsusib.ro
www.averiboieresti.ro**

